

Наташа М. Миланов*
Институт за српски језик САНУ
Београд
Милица Љ. Стојановић
Институт за српски језик САНУ
Београд

КА СЕМАНТИЧКОМ РЕЧНИКУ СРПСКИХ ГЛАГОЛА (У КОНТЕКСТУ СЕМАНТИЧКИХ РЕЧНИКА ГЛАГОЛА У ДРУГИМ СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА)**

Српска лексикографија, упркос дугој традицији и великом броју штампаних лексикографских издања, још увек нема заокружен систем речника којима би се покриле све потребе корисника. У раду ћемо представити научну и практичну потребу израде семантичког речника глагола у српском језику (даље: СРГ) и указати на значај оваквог дела за србистику, али и за славистику уопште. У циљу конципирања његове форме, поставили смо неколико задатака: анализа структуре, концепције и метајезика постојећих публикација овог типа у словенском свету и остварљивост примене њихове методологије; формирање корпуса и критеријума за одабир одредница; дефинисање семантичке групе глагола и мерила за припајање одређеног глаголског значења датој групи; успостављање одреднице и изглед лексикографског чланка.

Семантички речници описују структурно-семантичку организацију лексема у једном језику, заснивају се на дубинској анализи значења лексеме и њеног односа са одговарајућим значењима других лексема, који се потом апстрахује и хијерархизује (Белоусова 2013: 482). Семантички речник глагола стога представља систематизацију глагола према лексичко-семантичким групама и садржи њихов лексикографски опис, информације о парадигматским односима у које ступају, затим о њиховој употребној вредности и, евентуално, преводне еквиваленте. У речнику лексикографије Хартмана и Џејмса (1998) наглашава се важност повезивања у смеру од концепта или појма до речи, а не од речи ка објашњењу, те се због тога у њему примењује тематски редослед одредница, а не абecedни (Hartmann, James 1998, s.v. *onomasiological dictionary*).

Семантички речници глагола, према нашим сазнањима, израђени су само за руски језик и доносе различите типове информација о овој врсти речи (нпр. *Русский семантический словарь: Опыт автоматического построения тезауруса от понятия к слову*, под редакцијом С. Г. Бархударова (1982), *Лексико-семантические группы русских глаголов*, под редакцијом Т. М. Матвејеве (1988), *Русский семантический словарь*. Глагол Т. IV–V (2007–2012), *Толковый словарь русских глаголов. Идеографическое описание. Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы*, под редакцијом Л. Г. Бабенко (1999), *Большой толковый словарь русских глаголов*, под редакцијом Л. Г. Бабенко (2008)). Иако по основним принципима обраде информација не спада у семантичке речнике, при сагледавању класификационих група глагола не може се заобићи студија Б. Левин *English Verb Classes and Alternations* (1993).

Будући да се у новијим србистичким радовима семантици глагола поклања већа пажња, важно теоријско полазиште за израду оваквог речника чиниће ранија истраживања

* natasa.milanov@isj.sanu.ac.rs

** Рад је финансирало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-136/2025-03/ 200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

појединачних семантичких група глагола у српском језику (истраживања Ј. Влајић Поповић, Д. Вујовић итд.). Теоријска основа предложеног речника биће заснована на досадашњим истраживањима семантичких поља, као и на резултатима анализе системске организације лексики и структуре значења речи у словенском свету (где се имају у виду истраживања Ј. Д. Апријана, Л. М. Васиљева, Ј. Н. Караулова итд.), а затим и на достигнућима англосаксонске лингвистике семантичког усмерења (истраживања Б. Левин, А. Вјежбицке, К. Годарда итд.).

Концепција семантичког поља датира из 20-их година прошлог века, од учења В. Хумболта о унутрашњој форми језика (Уфимцева 1961: 30). У литератури налазимо различита тумачења појма семантичко поље (даље: СП), која су, према Уфимцевој, зависила од тога шта су истраживачи подразумевали под унутрашњом формом. Семантичко поље неки аутори схватају веома широко (нпр. Ј. Н. Караулов), а неки уже, као групу речи које припадају истој врсти и које имају заједничку архисему (нпр. П. Н. Денисов). У српској лингвистици се за тематски на различитим нивоима повезане групе речи наводе термини семантичко поље, лексичко поље, тематска група, лексички скуп, лексичко-семантичка група итд. Р. Драгићевић (2007: 239) под СП подразумева скуп лексема које припадају различитим граматичким врстама, а које су системски повезане, док су лексичко-семантичка група и тематска група ужи појмови.

Општа дефиниција која чини суштину СП, без обзира на погледе истраживача, јесте да оно представља хијерархијски устројену структуру лексичких јединица обједињених општим значењем које одражава одређену појмовну сферу у језику (в. Караулов 2003: 458; Geeraerts 2010: 52). Као основне карактеристике СП издвајају се постојање једног општег значења које повезује групу речи, присуство центра и периферије, хијерархијски принцип конструисања поља (са надређеним чланом и хипонимима), одсуство јасних граница међу појединачним пољима (поједине лексеме могу у исто време припадати центру једног и периферији другог поља), отвореност, интеракција са другим пољима итд. (в. Караулов 1976: 111; Арнольд 1984: 3–11; Strauss 1985: 575; Вердиева 1986: 4).

У планираном речнику СП ћемо посматрати на исти начин као у ТСРГ. Први корак у изради речника представљало би издвајање базичних СП („радња и активност”, „постојање, стање, квалитет”, „односи” (в. ТСРГ)), након којих ће се према семантичкој сродности глагола формирати семантичка потпоља (в. Слику 1), те се тако, нпр., у оквиру СП „радња и активност”, између осталих, могу издвојити потпоља: ’кретање’, ’физичко деловање’, ’премештање у простору’ итд.

Слика 1. Илустрација основног хијерархијског представљања глагола

Као заједничка компонента која обједињује све чланове једног семантичког потпоља јавља се базични глагол, нпр. за семантичко потпоље кретање то је *кретати се*. За одређивање базичног глагола при обликовању садржаја семантичког потпоља као најпогоднији примењен је индуктивни метод фазне идентификације (ЛСГРГ: 7–8), који подразумева свођење сваког глагола на најопштији смисао. На пример, код лексеме *излити* тај поступак би изгледао овако: *излити* → „проузроковати истицање (течности)” → *истицати* „тећи у млазу или капљући” → *тећи* „кретати се (о течности, гасу, пари, електричној струји)” → *кретати се* „ићи ходајући, корачајући” → *ићи* „кретати се”. Последњи сегмент рашчлањивања доводи до узајамне идентификације глагола, што говори да је процедура завршена. Добијени скупови јединица послужили су потом као материјал за идентификацију и лексикографски опис семантичких група. Разлагањем семантичког садржаја, тј. издвајањем архисеме у оквиру сваког потпоља формираће се ЛСГ као ниже јединице класификације – нпр. потпоље ‘физичко деловање на објекат’ обухватиће глаголе наношења удараца, глаголе додиривања, глаголе оштећења објекта итд. Када постоји више глагола не само са истом архисемом, већ и заједничком интегритетом диференцијалном семом¹, може се формирати и сегмент ниже хијерархије, нпр. тако ће се у оквиру СП „радња и активност”, потпољу ‘изградња’, ЛСГ креативни глаголи, јавити подгрупе: глаголи изградње објекта као резултат физичког рада (нпр. *извајати*, *монтирати*, *плести* итд.) и глаголи изградње објекта као резултат умног рада (нпр. *компоновати*, *програмирати* итд.). Глаголи сваке ЛСГ биће поређани азбучним редом, а њихов број може да варира. Будући да ће речник представљати семантичку класификацију глагола, полазна тачка анализе је глагол, а примарна јединица описа јесте његово значење.

Пошто се у семантичким речницима лексикографске информације приказују на посебан начин и заснован је на специфичним теоријским учењима, одликују га нарочита макроструктура и микроструктура. Према критеријумима које је поставио Л. Згуста (1991: 190–210), семантички речник какав описујемо био би првенствено синхронијски једнојезични речник који садржи глаголе савременог српског језика, те ограничени речник мањег обима, близак систематским речницима.

Планирано је да се прва верзија СРГ заснива на глаголима који припадају најужем делу општег лексичког фонда, те ће прелиминарни списак глагола као потенцијалних одредница бити састављен на основу јединица забележених у једнотомном *Речнику српскога књижевног језика Матице српске*. Корпус ће чинити глаголи свршеног и несвршеног вида, као и двовидски глаголи, у нереклексивној и реклексивној форми. Сам избор поменутог дела као извора грађе значи да неће бити лексике обележене било каквим квалификатором који ограничава њену употребну вредност. Што се тиче творбене структуре изабраних јединица, речник ће обухватити основне глаголе, али и оне добијене различитим творбеним начинима. На основу прелиминарног прегледа грађе речник би имао око 3.000 одредница. Труд аутора у доцнијем раду на речнику био би усмерен на

¹ Под овим термином (који смо преузели из Vujović 2019) подразумеваћемо семе које су према функцији сличне архисеми, а заједничке су за мање скупине речи, тј. подгрупе унутар једне лексичко-семантичке групе.

додавање нових елемената, пре свега на укључивање секундарних значења и даље ширење корпуса и израду дигиталне верзије текста.

Када су у питању додатна поглавља речника, неопходно је да на почетку стоје теоријски увод, као и разрешења коришћених скраћеница и симбола. Важно је нагласити да овакав речник мора имати дводелну структуру. Први сегмент чинио би описно-идеографски део у ком би глаголи били распоређени према описаном хијерархијском принципу у групе у оквиру којих су дати азбучним редом, а затим лексикографски обрађени. Други део чинио би азбучни списак глагола, са упућивањем на број групе, што би олакшало саму употребу речника.

Што се тиче микроструктуре, СРГ захтева посебну формалну структуру лексикографског чланка и различите типове информација, па би, стога, његову микроструктуру осим одреднице (1) чинили следећи елементи (в. Сliku 2): обележје вида (2), видски парњак (3), рекција (4), семантичка дефиниција (5), пример (6).

Слика 2. Пример лексикографске обраде глагола *избацити*

Глагол ће бити наведен као граматичка јединица, тј. у облику инфинитива, у акцентованој форми и, уколико постоје, приказати се и морфолошке дублетне и ијекавске варијанте. Облици исте семантике, а различитог вида, давати се под једном одредницом, док ће рефлексивни облик бити посебна одредница. Као основни, наводиће се глагол свршеног вида, а у загради његов несвршени парњак, уколико припадају истој ЛСГ. Дефиниција ће бити прилагођена типу речника, те би она требало да потврди припадност глагола одређеној групи. Састојаће се из описног и синонимског дела, уколико синоним постоји, али ће се само дефинисање синонимима избегавати. На крају чланка наводиће се сажети ауторски примери употребе као допуна дефиниције и илустрација значења.

Дакле, СРГ представљао би мешавину лексикографског и семантичког истраживања. Кроз њега се може сагледати системска организација глагола, могу се уочити сложене везе и односи који код глагола постоје на различитим нивоима. Планирани речник би требало да представи семантичке категорије глагола, да их систематизује и на тај начин прикаже одређени поредак у језику и омогући увид у његово функционисање.

Резултат нашег подухвата биће речник какав недостаје српској лексикографији, а који може задовољити разноврсне потребе корисника, пре свега оних који се баве науком, првенствено лексикографијом и лексикологијом, затим компаративним и контрастивним анализама, наставом српског језика, превођењем итд.

Кључне речи: семантички речник глагола, глагол, семантичко поље, семантичко потпоље, лексичко-семантичка група, семантичка категоризација, српски језик.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Арнольд И.В. „Лексико-семантическое поле в языке и тематическая сетка текста.” Арнольд И.В. (отв. ред.). *Текст как объект комплексного анализа в ВУЗе*. Ленинград: ЛГПИ, 1984, стр. 3–11.
- Белоусова А.С. „О новых жанрах словарей русского языка под редакцией академика Н.Ю. Шведовой.” Чернышева М.И. (отв. ред.). *Славянская лексикография*. Москва: Международный комитет славистов, Комиссия по лексикологии и лексикографии – Национальный комитет славистов Российской Федерации – Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН, 2013, 481–496.
- Вердиева З.Н. *Семантические поля в современном английском языке*. Москва: Высш. школа, 1986.
- Драгићевић Р. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2007.
- Караулов Ю.Н. *Общая и русская идеография*. Москва: Наука, 1976.
- Караулов Ю.Н. *Русский язык и языковая личность*. Москва: Едиториал УРСС, 2003.
- ЛСГРГ: *Лексико-семантические группы русских глаголов*. Матвеева Т.М. (ред.). Свердловск: Издательство Уральского университета, 1988.
- Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- РСРГ: *Толковый словарь русских глаголов. Идеографическое описание. Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы*. Бабенко Л.Г. (ред.). Москва: Аст-пресс, 1999.
- Уфимцева А.А. „Теорији «семантического поля» и возможности их применения при изучении словарного состава языка.” Уфимцева А.А. (ред.). *Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике*. Москва: Изд-во АН СССР, 1961, стр. 30–68.

*

- Geeraerts D. *Theories of Lexical Semantics*. New York: Oxford University Press Inc., 2010.
- Hartmann R.R.K., James G. *Dictionary of Lexicography*. London – New York: Routledge, 1998.
- Strauss J. „The lexicological analysis of older stages of languages.” Fisiak J. (ed.). *Historical Semantics. Historical Word-Formation*. Berlin – New York – Amsterdam: Mouton Publishers, 1985, pp. 573–582.
- Vujović D. *Glagoli kretanja u savremenom srpskom jeziku – semantika i derivacija*. <<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-562-4>> 03.10.2024.
- Zgusta L. *Priručnik leksikografije*. Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1991.